

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 2 • NR 17 • 1968 • SIDE 317–322

Heraldisk litteratur siden sidst

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldinen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Heraldisk litteratur siden sidst

Syn for sagn

Bengt Holbek og Iørn Piø: *Fabeldyr og sagnfolk*. 512 sider; godt 200 illustrationer. Politikens Forlag, København 1967. Pris Dkr. 23.50.

Folkene på Politikens Forlag har med tiden oparbejdet en helt utrolig evne til at skabe håndbøger over de mest fantastiske emner, men stadigvæk håndbøger som er fabelagtig nemme at slå op i, og hvor man får exakt viden om selv det abstrakte.

I *Fabeldyr og sagnfolk* er det usandsynlige ikke gjort sandsynligt, men det er sat på plads hvor det hører hjemme, i sagnenes, fablernes, overtroens og fantasiens verdener, og for hvert *væsen* får vi en udtømmende redegørelse for dets *opståen, udvikling og udbredelse*.

Bogen er ikke ordnet heraldisk, og der er flere af de specielle heraldiske fabeldyr, som man vil lede forgæves efter, men til gengæld tør det siges, at der bestemt ikke er meget i bogen, som er uden interesse for heraldikeren. Her får vi saget om Linderoth'ernes lindorm; vi ser Basels byvåbens skjoldholder i et nyt og klarere lys; vi blusser af falsk beskedenhed ved at erfare, at Lusignan'ernes Mélusine-sagn (som synes ganske glemt på Cypern) allerede i 1600-tallet gik i 21 opdag som dansk folkebog. Og i samme forbindelse er vi på nippet til at forklare Luxembourgs overtagelse af sagnet ud fra ligheden mellem de to slægtsvæbener, men her bremses vi heldigvis af det franske 1500-tals træsnit, der illustrerer Mélusines forvandling under lørdagsbadet: Over døren til badstuen sidder et skjold med tre salmiakpastiller.

Det eneste jeg har savnet i bogen vedrører også Mélusine-sagnet, og det får De her: I 1880'erne oprettede en rig og velgørende dame, født comtesse de Godefroy le Goupil og gift med en armenisk-russisk herre, der hævdede, at han var prins Guido de Lusignan, i Paris Melusine-ordenen, opkaldt efter Lusignan'ernes sagn-

omspundne stammoder. Med denne orden, der var i fem klasser, benådede hun folk, der støttede hendes velgørenhedsarbejde. Ordenen, hvis bånd var blåt med hvide kantninger, var udført af den bedste guldsmed i Palais Royal, dens heraldik var korrekt i alle detailler, guld-, sølv- og emaillearbejdet kunne næppe være gjort bedre (fra Sir Harry Luke's bog, *Cyprus*).

Haxt.-

En ny vapenbok

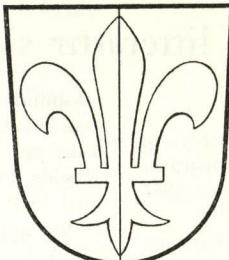
Av vår skandinaviska Societas' svenska medlemmar har *Frithiof Dahlby* i Stockholm och *Jan Raneke* i Malmö de senaste åren kommit att bli uppmärksammade som heraldiska auktorer, var och en inom sitt specialområde. Dahlby, som är prästman, är känd som författare till ett arbete om kyrklig emblematis och utgav 1964 på Bonniers förlag en heraldisk nyckel, »Svensk heraldisk uppslagsbok», mottagen med välvilja av expertisen och bedömd som praktiskt användbar. Raneke är en mycket produktiv heraldisk artist och är en av utgivarna av en publikationsserie »Skandinavisk vapenrulla».

Dahlby och Raneke har nu förenat sina intressen och talanger och gemensamt utarbetat en heraldisk handbok, »Den svenska adelns vapenbok» (Bonniers 1967, inb. Skr. 68:-). Bokens utgivande sammanhänger med vissa redaktionella förändringar av adelskalendern.

Sveriges ridderskap och adels kalender började utges 1854. Till en början utkom den oregelbundet, därefter en tid vartannat år. Sedan 1898 har den utkommit årligen, dock inte 1966. Upplagan 1967 innehåller redaktionella nyheter. En av dem är att kalendern i likhet med upplagorna före 1899 saknar framställningar av ättevapnen. Den nya kalendern har större format, färre sidor och lättlästare uppställning än den gamla. Den har redigerats av riddarhusgenealogen *Pontus*

1. von Heijne.

2. Lilliesköld.

3. Bruncrona.

Möller*). Om det nya bokbandets märkningar av olika grader av välborenhet är sympatiskare än det gamla bandets oscariska riddarromantik är en smaksak. Det äldsta bandet, från den tid då adeln var ett av de fyra stånden, hade också sin charm, i sin torra, avmätta stil.

Att ättevapnen har slopats förklaras med kostnadsskäl. De flesta vapnen i de föregående upplagorna hade hämtats från Carl Arvid Klingspors kända vapenbok av år 1890, dock med utelämnande av hjälmar och deras tillbehör. Detta förklarar de omotiverade tomrum som förekommer vid kalendersköldarnas överkant i några fall, t. ex. ovanför den sirliga 1700-talskronan i Lindencronas vapen.

Att vapnen skulle utgå ur adelskalendern beslöts i början av 1966. I motiveringen för beslutet hänvisades till att kalenderns förläggare sedan 1859, Albert Bonniers förlag, ämnade ge ut en volym i den nya adelskalenderns format och utstyrsel, innehållande de nu levande introducerade ätternas vapen och deras vapenbeskrivningar. Den nya adelskalendern utkom på hösten 1967. Kort tid därefter, också på hösten 1967, utkom Dahlbys och Ranekeks »Den svenska adelns vapenbok».

Boken begränsar vapnen liksom den gamla adelskalendern gjorde till sköldarna. De är nyritade och reproducerade i fototypi i svart-vitt utan de gamla vapen-

framställningarnas skräfferingar. Sköldarna har alla exakt samma form; de avsmalnar nedåt och är nedtill begränsade av en cirkelbåge till vilken deras raka sidokonturer bildar tangenter. De är trotsigen menade att vara moderna, inte traditionella, men har ändå en viss medeltidskaraktär.

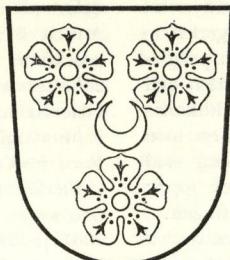
Vapenillustrationerna, sexhundra till antalet, har ritats av Raneke. Vapenritningar i svart-vitt kan vara avsedda att utgöra förlagor för vapenmålare eller sigillgravörer eller att nyttjas så som de är ritade, reproducerade på lämpligt sätt. Ranekes ritningar är såsom anges i bokens förord avsedda att »tjäna som god vägledning när ett vapen skall avbildas i olika sammanhang.»

Om man ser till komposition och maner har Raneke här och var och särskilt när det har gällt vapen av sentida ursprung gjort det svårare för sig än han kanske har behövt. Hans maner som tecknare har både det skulpturalt framställda medeltidsvapnets tyngd och renässansvapnets (och nyrenässansvapnets) detaljrikedom. Se t. ex. von Heijnes vapen (bild 1), med dess om Brandenburg erinrande örn och tinker. Maneret ger ofta intryck av plastik; bildernas användbarhet som förlagor för vapenmålerei — ett område på vilket Raneke visat prov på skicklighet — är därför inte alltid för handen. Svällande plastik och detaljrikedom präglar många av Ranekes vapendjur. »De heraldiska djuren skall vara magra såsom Finlands lejon är,» säger med ett oförlikneligt tonfall en finländsk auktoritet (Aminoff). Om man undantar

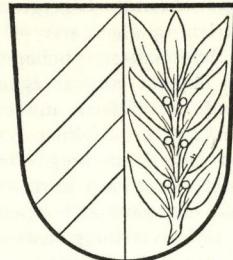
*) Jag är Möller tacksam för visat tillmötesgående vid mina förfrågningar om skölddebrev, vapenplåtar och kalenderhistoria.

4. Breitholtz.

5. Hamilton.

6. Lagergrén.

heraldiska hästar, som förvisso inte shall vara magra, vill man nog anbefalla de orden till begrundande.

Jag är medveten om att det är svårt att omvandla vapen som har en annan emblematisk sort än medeltidens till att överensstämma med de doktriner som en föregående generations auktoriteter har lärt ut och som grundar sig på tesen om medeltiden som det stora heraldiska idelet. Det är svårt för att inte säga oögligt att omvandla 1600-tals och 1700-talsframställningar med deras tidstypiska och alls inte medeltida symbolflora — kanoner, ryttarpistoler, örlogsflaggor, Gustav III-monogram o.s.v. — till en förmadad medeltida guldålders stil. Och det är svårt att få plats med alla grevliga och friherrliga pseudokvadreringsar av 1700-talsmodell i den valda medeltidsaktiga enhetsskölden.

På Ranekes stiliseringssmaner skall ges några exempel. I stället för liljor av vedertagen form väljer han en typ påminnande om den som förekom i de franska medeltidskungarnas *semis de fleurs de lis*. Se t. ex. Lillieskölds vapen (bild 2). Kronor som vapenemblem ritar han oftast konventionellt men ibland arkaiserar han dem, som i Lindencronaskölden: En smal hjässring med låga, glest placerade klöverbladsspiror. Eftersom medeltidsheraldiken brukade låta emblemef fylla ut fältet ritar Raneke hjul ovala om fältet är längsträckt, trots risken att de uppfattas som sedda i perspektiv. Hans konsekventa linjemaner och avstående från skräffingar har i fråga om några verkliga medeltidsvapen resulterat i framställnin-

gar utan konstnärlig effekt: Thott, och Natt och Dag.

Att avgöra vilka Ranekes alla förebilder har varit är inte lätt. Några teckningar påminner om skotsk heraldik. Bruncronas tre svinhuvuden ritar han efter skotsk förebild som vore de *three boars' heads erased*, vildsvin alltså (bild 3). Andra teckningar påminner om några av det gamla riksheraldikerämbetets läromästare: Bayraren Otto Hupp, schweizaren Paul Boesch och berlinaren-köpenhamnaren Friedrich Britze. Breitholtz' vapen (bild 4) har Raneke hämtat från ett av Hupp ritat exlibris.

Vapenbeskrivningarna har utarbetats av Dahlby. De utgör översättningar och försök till översättningar till en nutida terminologi av vapenbrevens formuleringar och i vissa fall också bearbetningar av dem. Det torde vara vapenbokens begränsade utrymme som har avhållit Dahlby från att utveckla och motivera sina översättningar och bearbetningar och att datera de citat som här och var förekommer.

Dahlbys beskrivning av de svenska grevarna Hamiltons tre fembladningar (bild 5) är baserad på en beskrivning av år 1751: »— — af Sifver — —, hvar dera med Fem Hermeliner belagde.» Den skotska beskrivningen av fembladningarna i det skotska hertigvapnet, *three cinquefoils ermine*, tre fembladinger av hermelin, som klart anger dem som pälsverk, är att föredra.

Lagern i Lagergréens vapen (bild 6), mindre spänstig hos Raneke än hos Klingspor, beskrives i sköldebrevet som

»en växande Lagergreen.» Dahlbys beskrivning säger »en — — lagerkvist.»

Arkitekturens behandling är präglad av ungefär samma vaghet som i den officiella heraldiken under riksheraldikerna. Vilka är de specifika dragen hos ett torn, ett kastell, en borg? Om Adelborg skall ha en port i sitt torn, stängd eller öppen, bör den nämnas i vapenbeskrivningen.

Boken avslutas med ett textavsnitt, rubricerat Vapenföring, i vilket författarna meddelar några regler för vad vapnets brukare bör iakta. I samband med adlande enligt 37 § regeringsformen nämnes ett begrepp borgerlig hjälm. En vision av borgarståndet ifört slutens hjälm år 1809 kan säkert roa en av historia intresserad läsare.

Författarnas grepp på ämnet kan ge anledning till principdiskussioner. Är exempelvis de värderingar av olika tidskedens heraldik riktiga som dagens heraldiska artister och skriventer har ärvt av en föregående generations auktörer, dessa påståenden om heraldikens förfall under nyare tiden, om 1800-talets förkastlighet och om medeltiden som det ideal i vars stil eller stilart allt senare gjort skall göras om? Sådana värderingar går nämligen inte i längden att förena med bevarandet av det kulturarv som det svenska riddarhusets heraldik utgör.

Hans Schlyter.

Europæiske gravplader

A. C. Bouquet (i samarbejde med Michael Waring): *European Brasses*; 80 sider, 36 × 53 cm; B. T. Batsford Ltd., London; pris: 126 sh.

I England er interessen for graverede gravplader af messing så stor, at de som dyrker dette studium har kunnet danne et selskab, *The Monumental Brass Society*, med eget tidsskrift. Nogle af selskabets medlemmer arbejder på et katalog over hvad der findes bevaret af sådanne plader, i Storbritannien og på det europæiske fastland, og det foreliggende værk er måske inspireret af dette katalogiseringsarbejde. I tidens løb er største-

delen af pladerne gået til grunde, under Anden Verdenskrig ødelagdes yderligere adskillige; til gengæld gøres der stadig enkelte nye fund, spredt i Europa. Forfatteren nævner seks »nyfundne« plader i (unavngivne) norske museer og *a fine brass* i »Vester Åker« i Sverige.

Værket gengiver 32 plader, alle aftegnet som »gnidebilleder« (se HT nr. 15/1967 p. 244); 15 fra England, 5 fra Nederlandene, 7 fra Tyskland, 3 fra Polen, 1 fra Spanien og 1 fra Danmark; i tid strækker de sig fra 1302 til 1668, med hovedvægten på 1400- og 1500-tallet. Tallene giver et billede af de eksisterende pladers fordeling; langt de fleste findes i England. Til gengæld må de største og prægtigste opsiges på kontinentet. De engelske plader er i reglen frit kontureret, medens de kontinentale næsten altid er rektagulære. Den ældste bevarede i denne kategori og tillige, ifølge forfatteren, en af de allerskønneste, er pladen i Ringsted fra o. 1319 over kong Erik Menved og Ingeborg af Sverige. Messingplader over kongelige personer er i øvrigt, mærkeligt nok, sjeldne. Forfatteren kender kun ét andet eksempel, fra 1432, over en svensk dronning, i Gadebusch.

Personerne på bogens 32 gravplader omfatter fyrster, gejstlige – fra kardinaler til sognepræster, katolikker og protestanter – adelsfolk, købmænd og lærde. Foruden de gravlagte selv, der ofte er pragtfuld fremstillet, er der symbolisk og allegorisk ornamentik samt en hel del egentlig, og delvis interessant, heraldik på flertallet af billederne. Hverken indledningen eller de ledsagende tekster offer imidlertid mange ord på denne side af sagen, så hvad man vil vide, må man se sig til. Men det er måske også den bedste metode.

S. T. A.

Svenske landskaber, len og stæder

C. G. U. Scheffer: *Svensk vapenbok för landskap, län och städer*; 80 sider i farver; Generalstabens Litografiska Anstalt, Stockholm 1967; pris: Skr. 48 indb.

Bogen gengiver Sveriges 24 dejlige landskabsvåbener; dets 25 länsvåbener, hvorfaf nogle er identiske med landskabsvåbenerne, andre er anderledes og delvis alt andet end dejlige; og 132 stadsvåbener. Derimod omfatter den ikke de *komunevåbener*, sikkert flere hundrede, som er kommet til i de seneste 20-30 år. Det er fjllet at beklage sig over hvad der ikke findes i en bog, i stedet for at glæde sig over hvad der er. Men i dette tilfælde er det nu ærgerligt, at kommunevåbenerne, just den gruppe som der ikke findes nogen samlet oversigt over, ikke er taget med. Forfatteren peger på de ændringer i kommunernes inddeling som foregår i disse år, og som gör situationen uklar.

Hver kategori indledes med en kort redegørelse for den pågældende gruppens historie. De fleste af landskabsvåbenerne udviklede sig eller fastsattes i løbet af 1500-tallet. Länsvåbener begyndte at komme i brug i anden halvdel af 1700-tallet. For byerne bestemte Magnus Erikssons stadslov af 1360, at »hver stad skal have sit mærke«, men flere byvåbener er ældre. Et interessant forhold, som Scheffer har et godt øje for, er de afledninger, især »forkortninger«, der kan finde sted mellem f. eks. et landskabs våben og våbenerne for dets vigtigste stæder.

I de tekster som ledsager våbengengivelserne får man god, væsentlig besked om de enkelte våbener og deres historie. Oprindelsen er i mange tilfælde et kongeligt, et kirkeligt eller et adeligt mærke. Det kan også være et gammelt folkemærke eller endog et folkeligt øgenavn. I enkelte tilfælde har man ingen forklaring; det gælder f. eks. Uppsalas løve, endskønt den ikke er mere end 235 år gammel. Nogle af våbenerne er pragtfulde — måske med Karlstads halve dobbeltørn som nr. 1 — andre er kedsommelige eller dårlige, men det er forfatterens tekst aldrig.

I sine blasoneringer følger Scheffer nøje det originale dokument, lige til Malmös »Et røt grips howith ... vti et hwit feld« fra 1437. Man skal derfor ikke vente sig at se *dexter* og *sinister* brugt her. At forfatteren imidlertid er klar over

farene ved »høger« og »vänster«, fremgår af hans tekst til Göteborgs våben.

Måske kan det bebrejdes forfatteren, at han ved i den grad at støtte sig til det officielle har undladt at forbedre hvor det burde være gjort (selv om det ville have kostet både tid og penge): Alle bogens våbener er tegnet i samme skjoldform, en bastant næsten-rektangulær skabelon, som utvivlsomt egner sig til visse våbener, men er en æstetisk fornærmelse mod andre. Ikke altid, men ofte, er der en intim sammenhæng mellem et våbens indhold og skjoldets form, som man må tage hensyn til, hvis resultatet skal blive heraldisk vellykket. Alle våbener passer ikke i samme ramme. Denne kommentar kan desværre gøres til flertallet af verdens våbenbøger.

Den oplysende og nyttige bog slutter med en bibliografi, en liste over heraldiske termer, og et register over våbenbilleder. Og lad mig ikke glemme landkortene, et særdeles væsentligt stykke tilbehør i en bog af denne art, men oftest aldeles negligeret.

S. T. A.

Schweiziske klostre

Hans Lengweiler: *Kloster- und Aebtwappen der Schweizer Benediktiner Kongregation ...*, 1967; et omslag med 10 farvetrykte plancher + tekstsider, 21 × 30 cm; fås hos forfatteren, Kreuzbuchstrasse 49, 6000 Luzern, Schweiz; pris: DM 60.00.

Værket omfatter i alt 376 våbener, trykt i 6 farver på fint, svært papir. Våbenerne repræsenterer seks nuværende og fire nedlagte schweiziske benediktinerklostre — deriblandt berømte navne som St. Gallen og Einsiedeln — samt de klosterlige besiddelser, alt med de tilhørende gejstlige insignier. For hvert kloster får man tillige en kort fremstilling af dets ofte meget bevægede historie samt en liste over alle dets abbeder; for det ældste klostrets vedkommende begynder abbedrekken o. år 700. Fra heraldisk tid er abbedernes navne ledsaget af deres våbener, og det er disse som udgør størsteparten af bogen.

I begyndelsen var de fleste af abbederne adelige; senere kom de også fra

»regierungsfähige« og andre patriciske familier; senere igen overvejende fra borgers- og bondeslægter. Geografisk stammer de, foruden naturligvis fra Schweiz, også i vidt omfang fra tilgrænsende lande: Østrig, Sydtyskland, Burgund, Savoyen, Norditalien. Disse abbedvåbener udgør derfor en meget varieret heraldisk billedbog.

Kunstneren, Hans Lengweiler, har en lang række våbenbøger og andre heraldiske arbejder bag sig. Hans tegninger i dette værk er i den bedste schweiziske tradition, i en enkel, klar stil og velafbalancerede proportioner. Alle våbenerne, fra 1200-tallets begyndelse til i dag, er tegnet på grundlag af samtidige forlæg; det hele er blevet et heraldisk værk som det er en fryd at se på og fordybe sig i.

S.T.A.

Similariserede uniformer

Preben Kannik: *Alverdens uniformer*. 300 sider, heraf 128 sider farveplancher med 512 uniformstegninger + 13 tegninger, ilitteledes i farver, på smudsomslaget. Politikens Forlag, København 1967. Pris: Dkr. 29,90.

Lige inden sin alt for tidlige død nåede Preben Kannik at afslutte dette, trods sit beskedne format, så monumentale værk. Det er et meget smukt og værdigt minde og eftermåle, han her har sat sig selv.

Nogen stor kunstner blev Preben Kannik vel aldrig, men en myreflittig mand med sans for detaillerne, det var han, og disse evner er udnyttet til fulde i den foreliggende bog.

På en måde kan man vel sige, at uniformen er heraldikkens arvtager blandt krigsfolk. Våbenskjorten, »the coat of arms«, bliver til uniformen. Og ofte overføres fyrstens våben, dele deraf eller blot våbenfarverne til uniformen.

Det er interessant at bemærke, at uni-

formerne, som heraldikken, følger tidens stil. Oprindeligt lignede uniformerne mere den civile mode end tilfældet er i dag, hvor man i kampuniformerne har afpasset farverne efter terrænet, for der ved at yde soldaten størst mulig beskyttelse. I mange lande er man derfor nu begyndt at anvende mere »festlige« og ofte samtidig mere traditionelle uniformer til udgangsbrug. Det er også morsomt at konstatere, at heraldikkens nye begreb »similarisering« synes mere udbredt landenes uniformer imellem end differentiering.

Regimentsmarkerne med deres (gode og dårlige) heraldik er ikke medtaget.

Når man først har bladret sig igennem de fornøjelige farveplancher, kommer man til uniformsbeskrivelserne. Var man før imponeret, bliver man nu helt overvældet. Det er utroligt, hvad det er lykkedes at få med af detailler og snurrepiberier. Selv Falsterske Fodregiments mascot, puddelhunden Flora, er der!

Haxt.—

Nicolaus, nøgler, nældeblad

Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, Rosenkilde og Bagger, København.

I august 1967 udkom dette majestætske værks 12. bind, der går fra *Mottaker* til *Orlogsskib*. Som sine elleve forgængere er det fyldt med overmåde interessant oplysning (724 spalter + 9 plancher) om alle sider af middelalderens liv. Af artikler som koncentrerer sig om eller tangerer det heraldiske er der dog vistnok noget færre i dette bind end i de fleste tidligere. Men de som findes, er gode: Myntbilder, Natt och Dag (den svenske æt), Nicolaus (ikonografisk), Nyckelbärare, Nældeblad, Officialsegl, Olav den hellige (ikonografisk) og (Verdslige) Ordner.

S.T.A.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[sv] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.